

Zombori mese

Ne taposs a salátára, mert megsérül a tündér, aki benne lakik! És akkor minden elszárad! – szólt rám Anyám negyvenöt májusában. Parányi lény röppent ki a zsenge levelek közül. – Visszajöttek, mert vége a háborúnak. Szerencsénk lesz, tette hozzá, pihent egy keveset, majd folytatta a kapálást.

(Ni, hogy óvna bennünket! Pedig csak a gyomrukat féltik, sügta társainak lebiggyesztett szájjal a halványlila hajú. – Szemvillanásnyira mintha láttam volna a gyereket, lekváros kenyér volt a kezében, alig sikerült elmenekülnöm a lába elől, folytatta hangosan, és a többiek kiáltozásba kezdtek: – Észrevettek bennünket! Vissza a vízbe! Nyárig nem bandázunk, azután majd meglátjuk.)

Az Úz, később Mosztong nevű folyónak és kifutványainak limbusai évezredek óta híresek voltak tündérleányairól (nem tévesztendő össze a másutt élő, úszószárnnyal vízlakó sellőkkel vagy az erdei nimfákkal), akiknek maradéka ma a Duna holtágaiban és a Ferenc-csatornában lakik. Régebben ritkán tévedt ember e lápvidékre, aki viszont bevezetett ide csónakján, biztosan találkozott velük. Csodálattal vegyes félelmet ébresztettek, amint hosszan tartó kémlelkedés után óvatosan előmerészkedtek rejtekükből vagy váratlanul megjelentek, hogy közelebről szemléljék a jövővényt. A halandó ember és az örök életű tündér viszonyát mindig is a másik titokzatossága, elérhetetlensége határozta meg, az a kölcsönös megmagyarázhatatlanság, ami annak a másiknak a másféle életét jellemzi, s valami különös vonzódás, amelynek mozgatórugója mindkét oldalon elsősorban a kíváncsiság. Ami pedig megmételjezi e két világ viszonyát, a röpke kapcsolatot (ami lényegében egymás megpillantásában merül ki, ezért a kétféle lét csupán érintkezési lehetőségének tekinthető), az a bizalmatlanságból eredő s az emberi lénynél gonoszossággá fajuló, a tündérek számának megcsappanásával túlsúlyba jutó pusztítási hajlam. Fokozza ezt a tény, hogy a

tündérek kritikus szemmel fürkészik, sőt, gyakran durva tréfát űznek vele s kinevetik (csöndes vizek fölött gyakran hallani idegesítő kacagásukat), emellett a tündérek járatlanok és ügyetlenek az emberrel való viselkedésben, amit a szerelmükre vágyó legények halálra csiklandozásának számos esete is bizonyít, vagy tündérbe szerelmes lovas tóba csalogatása és veszejtése éjnek idején (vidékünkön legutóbb háromszáz esztendeje történt a lavacsi [lovasi?] morotvánál).

Abban az időben, amikor még víz keretelte körül a várost, pontosabban: amikor az Úz tizenhárom szigetén vagy nyolcszáz évvel ezelőtt éppen hogy felépültek az első házak, kétségbeestek az akkor még az emberrel hasonmagyságú itteni tündérek (azóta körömnnyire zsugorodtak), mert nyilvánvaló volt, hogy előbb-utóbb kiszorulnak létfontosságú pihenőhelyeikről, a szigetek rétjeinek lágy fűvéről, a partok mély erdeinek árnyékából – amely helyeken pedig most még szívesebben tartózkodtak volna, mert onnan zavartalanabban kémlelhettek az emberek életébe –, és csak a legmerészebbek merültek fel a mélyből s üdültek ki a parton, mert volt, akit már a kezdet kezdetén kis híján elraboltak a városi nősparáznák. Ó, borzalom! Pedig a tündérek – jellemükből eredően ugyan titkolják egymás előtt –, oly nagyon epekednek asszonyi életre, pöre testüket borzongató férfilelegzetre, testen-lelken átrezgő szívérzelemre, emberi beszédre, darócruhára, asszonyanya-létre, de olyannyira vágyakoznak, hogy magányukban, tündéri teendőik végeztével egyre-másra sóhajtozzák: bár csak egy napra megélhetném! Akár halhatatlanságom árán! Pedig rejtekükből de sokszor látták, mily csúfos lehet a halál! Ám minél inkább lesújtotta őket az elmúlás látványa és ténye, annál többet leskeltek a parton szerelembe vegyülőkre. És nem csak az Úz, hanem az egész világ tündérei voltak így, még jóval korszámlálásunk, a tündértörténelemben oly nagy változást jelentő első kivándorlásuk előtt, amikor világnagy birodalmukban éltek a tündérek mind, s abban a végetlen vágyakozásban már akkor észre se vették, mekkora igyekezettel utánozzák a parton véletlenül megpillantott asszonynép cselekedeteit a fésülködéstől, hajpomádézástól, arcpirosítástól, ruhavarrástól a tűzgyújtásig és főzésig, a vetkőződéstől az öltöződésig, s hogy teszik ezt ma is csaknem egészen földi leányokká válva, amit az éjszakai lakomák után réten felejtett gyémántfésű, tál, díszes edény, étel, halovány fátyol és arany hajszál bizonyít, s amit az arra járó szegények akár délig is szedegetnek, miközben nem győzik áldani a tündérnépet. Csakhogy többsége ama messzihangúaknak, ahogyan a tündérek a férfiakat nevezik, itt, az Úz-parton is – gonoszságból-e vagy csupán ostobaságból, maguk se tudták – nemcsak a csikaszfereg és más vad, hanem a tündérek irtását is eltervelték, mivel az elérhetetlen és öncélú szépségtől éppen úgy félték,

mint a vadállatoktól, a tündérek ráadásul bűbájoskodással kárt tehetnek emberben, jószágban, vetésben. Pedig jaj annak a tájnak, ahonnan eltűnnek! Távozásukkal oda a szerencse, s ritkán térnek vissza. A mi tündéreink is, mint említettem, hamarosan megtapasztalták, hogy vakmerőség a vizeken kívül tartózkodni. Mindenünnen leselkedtek rájuk, a halászok hálója és a malomkerekek még a víz alatt is állandó veszélyt jelentettek. Szűkült a tér, ahol meghúzódhattak. Tűrhetetlen volt a helyzet. A bujkálás. Nem csoda, hogy az épülő városfalak láttán első tervük a rombolás volt, majd hogy ezt elvetették, tündéri mivoltukból kivetkezve olyan hangosan vitakoztak arról, hova legyenek, hogy a szárazmalmokban a molnárok, akik pedig első őrlésükkel nagyon el voltak foglalva, meghallották: – Elérkezett szétszórattatásunk ideje! – Ha már nem rombolunk, iszkiri a békalencsés pocsba! – Elsemmisedünk vagy a parti vápákba bújunk! – Bújjál te dohos üregbe, mindig is kedvelted a sarat, a szutykot, mi bizony másfelé tartunk! – Minden csöndes zug foglalt lesz maholnap! Nincs vesztegetni való időnk! – Tekervényeskedés nélkül mondom, kilazult egy tégl a fejtekből... – Azt mondd, tégl? – sipított fel egy törpényi kis tündér, a legokosabb. – Azt mondd, tégl, tehát építkezés, város, városunk... Több ezer nyara odahagyott hazánk nem is jutott eszünkbe!

És készülődtek, sírva cihelődtek, csomagoltak, többször is összeölekeztek még a civódók is, ki tudja, eljutnak-e az őshazába, s ott ki hova kerül, látják-e még egymást. Egy őszi hajnalon hatyúvá lettek és elröpültek. Százvalahányuk azonban meggondolta magát, maradt. Kóbor vagy bűvőtündéreknek csúfolják őket ma is, mert az irtóharcok, tatárjárás, törökdlülés, világháború etc. etc. kényszerére a várostól biztos távolra, kukoricás vagy rét alatti barlangokba bújtak (nem is egy írónk lejegyezte, hogy e rejtekhelyeken még kastélyt is építettek maguknak), berekből berekbe s egyik érből a másikba vándoroltak, ám embertekintetre tüstént továbbálltak – teszi ezt ma is a tündérek szórványa tartva szennytól és zajtól és emberi haragtól és háborútól, mert mindez döbbenetet kelt és iszonyatot ébreszt bennük –, miközben tündérerejüket alaposan elgyengítette, testüket apróra zsugorította a sok megpróbáltatás.

De lásd, mi történt a városalapítók előtt a nagy tündérbirodalomba visszaköltözöttekkel. Hogy megértsd helyzetüket, ismerned kell a korai előzményeket, tudnod, hogy a tündérek jövőbe látók, ezért még az emlékmeghaladó időben, amikor mindannyian együtt voltak, ínséges évek (az idők végezetéig tartó ezredek és ezredek?) biztos eljövételére számítva az egész tündérimpériumon elterülő várost építettek maguknak, amelynek erődítménnyel védett utcái a Duna legmélyén a Fekete-erdőtől a Fekete-tengerig húzódnak. Nem ismeretes a neve annak a birodalomnak,

de egy Ingolstadtnál lelt s a regensburgi múzeumban őrzött, Kr. e. harmadik századból eredő kőfelirat-töredéken olvastam: IMP/ERI/UM IN FLUM/IN/AE DANUBIU/S/ DIVAE QUA/ED/AM PULCHERIAE THILLIOHAE (Tündérszép Thillioha birodalma a Duna folyam vízében). A királynőt a passauai levéltárban található hatodik századbeli német kéziratok Feenkoenigin Thyllioha néven említik bűbájosok tevékenysége kapcsán. Akkorra pedig már több évezrede lehetett, hogy kalandvágó tündérek, akiket távollétükben renegátokká nyilvánítottak és kis híján örök rabságra ítélték, a nagy birodalomból átúsztak a Duna mellékfolyóiba és holtágaiba, így az Úzba és árterületére, megtetszett nekik e homályderengette vidék, s letelepedtek. Ez lehetett a tündérek egyik első kirajzása (sok követte), az őshazához hűtlenek, az ősi vizekre félútról vissza se tekintők pedig úgy magukra zordonították Thyllioha királynőt, hogy örök tilalom alá helyezte visszatérésüket, amire akkor – mert szabadnak és boldognak tudták magukat – nem is gondoltak, azonban az időközben az új hazában szerzett élmények és az emberrel való találkozás tapasztalatai iránt felcsigázott érdeklődést mutató s ebből kifolyólag engedékennyé vált királynő főbólintására ma is sok tündér megtér a biztos azíliumba, az ősi tündérhonba, ami az ott tündéremlékezet óta igazi tündérelélet élő alattvalók haragját már az első napok óta rendszeresen gerjesztgeti. S mert a (mostanság is) visszatelepülők már új szokásokkal élnek, mindannyian – vezéreik, a szórványtündérek eleje is – másod- és sokadrendű lakosok az őshazában. Nem múlik el óra, hogy sértegetőik, ellenségeik a fejükhöz ne vágnák: lápokban lubickoló intrikusok, emberutánzó, minket is egymásnak akartatok ugrasztani, s hogy nem sikerült, letértetek a víz főáramlatáról, biztonságos mélységből a peremekre siettetek, másmilyenné, kiváltságossá, emberré akartatok válni, de nem sikerült, úgy kell nektek, paráznak, árulók, tündérnemzetségünk szégyenei, ilyesmiket sziszegtek, s teszik ezt ma is a nagy birodalom rendszerének poltronjai, persze alaptalanul, és nem ritka eset, hogy emezeknek haját cibálják, és e bántalmazások elől a szerencsétlenek kénytelenek a Duna örvényeibe menekülni, hogy a forgók felszínre emeljék könnyű testüket, s amíg ringatják a fodrok a habokon ülőket, sóhajtvá tekingetnek a régi otthon felé, ám ott mind több ember építette falat és utat látnak, ismét és ismét ezt, s nincs visszaút azokra a partokra, oda a berkek csöndje, oda a földi létre vágó testüket simogatta szellő, sohase fognak már pagonyban megheveredni. Sírva merülnek vissza a mélybe. Néha emberi fül is hallja azt a sírást. A dunai halászok mondása: tündérbánat könnyeket szül – evezz partra, eső készül. Tavasz-előn: hogyha tündér sóhajtoz, búbánata szelet hoz. Újabban csak így, röviden: tündérsóhaj szelet hoz. Ha a vízileányok januárban párát lehelnek

a jégtáblák közül, a jóslat szerint: tündérsóhaj – északi szél porkahóval. A honvágyról: az Űz tündérszívet (minden szívet) hazahúz. A partok lakói s példájukra már a városiak is a halászléből első forrásakor néhány kanálnyit öntenek a Dunába vagy a földre e szavakkal: ez a tündéreké. Egy csicsói öreganyó az ifjúkorra emlékezve a kedves után sírdogáló hűgárol mondta: felbuggyant belőle a búbánat, mint örvénnyel a tündérek könnye. De a vizek mellett élők azt is tudják, hogy a tündérek kiénekelik a jövőt, miközben a tavon liliumról liliumra lépegetnek, s ha megunják helyüket, a kórus hatyúrajja változik és más tavak rózsáira száll, hogy hatyúalakban hajnaltájt visszatérjen otthonába. Mily csodás zöngedezés! Micsoda énekes hagyománykészlet! Kimeríthetetlen. Ha nagyon fülelsz, két-három óra járásnyira is hallod, megtanulhatod és le is írhatod dalukat, ahogyan őseink tették. Különben honnan a világnak az a temérdek dallama? A tündérek repertoárjából! És még mindig tanulhatunk tőlük. A zeneszerzőkről és a költőkről ne is beszéljek, tudnivaló, hogy alkotás közben virtuális tündér lebeg fölöttük, és tollba mond. Ismertem festőt, nem is egyet, aki többkevesebb sikerrel leste a kerteket, az erdőt, a vizet, netán feltűnik a tündér, az alkotást sugalló, akit aztán a megmutatkozásért és a látványára támadt alkotói ötletekért hálából formába önt vagy megfest.

Az Űz árterének egykori déli szigetén északkelet–délnyugati irányban ívelő Halottak utcájában (Mrtvački sokak, Totenstrasse, Szent Rókus utca) régen csaknem mindenki ismerte a tündérek fent leírt történelmét és tulajdonságait, s még a múlt század első felében is regéltek róluk. Anyámtól, majd Róza nagyanyától és az ángyikámtól is hallottam, s most elmondom, nehogy feledésbe menjen, mi történt a kertünkben 1687 szőlőérelő meleg őszén. Késő délután volt, amikor az utolsó török is elmenekült, s hogy lova patáinak kopogása elhalt, ismeretlen csönd borult a városra, se tücsök, se madár meg nem szólalt. Ó, drága, mélységes, végtelen béke! Ízedet és illatodat azonnal megéreztek az Űz tündérei (az őslakók nyelvén úzkák, úzkák, uzicék), és hatyúalakban eljöttek szétfigyelni a tájon. Nem volt sok látnivaló, csak szedetlen szőlő és ablakból kémlelő emberek, akiknek jövendölő énekeket mondtak, de azok abból egy szót se értettek, ám az énekek oly gyönyörűek voltak, hogy az éppen tevékenykedni kezdők is letették a munkát, úgy hallgatták, köztük Prepelica Nikodém, akinek pudárháza körül bandáztak (ma is e helyütt gyülekeznek) a hatyúszerű tündérek, de az emberek alig jegyeztek meg néhány dallamot, a szöveget pedig – érthetetlen lévén számukra – mind elfelejtették. Az említett Nikodém fejében ugyan megmaradt belőlük ez-az, továbbadta fiainak, de mindhiába, azt viszont megőrizte az emlékezet, hogy már javában száll-dosott a kertek fölött az ökörnyal, amikor egy csapat török visszatért, és az

emberek kapával-kaszával űzték őket, mindhiába, hanem amikor a tündérek visítva, sziszegve lecsaptak rájuk s szemüket vándosták, rémületükben a törökök meg se álltak Sztambolig. Egy legény azonban visszamaradt még egyszer látni a szülői házat. Éppen a mi verandánk helyén volt egy verem, az az egy legény oda rejtőzött. A tündérlányok legkíváncsibbja is időzött volna még itt kevéske ideig. Ahogy a kertben bémésködött egymagában, meglátta őt a legény, szólította egyszer, kétszer, s hogy harmadszorra is szólította, egymásba szerettek, nászra léptek. Telt, múlt az idő, s a tündérlányból lett asszonyt hirtelen jött vágy gyötörte testvérei után, pontosabban: nem hagyta nyugton egy újfajta érzés, ami a halandóságból vissza, a halhatatlanságba térés óhaját jelentette, szólt is az urának, elszállok hozzájuk kis időre, jó, válaszolt az (mert török volt ugyan, de nagyon derék ember), menj, látogasd meg őket. Csakhogy a tündérből lett asszony már nem változhatott hattyúvá, hanem bodzafává lett. Most is ott áll a kertünk végében, s levélhullás kezdetén éjjelenként eljár hozzá a török, csizmája nyomát gyakorta látjuk a deres fűvön.

A negyvenöt májusában a Szent Rókus utcában készült fényképen háttérben a bodzafa látható. Kapálás közben pihenő Anyám áll előtte